

אורות ישראל
מכללה אקדמית לחינוך
מייסודן של מכללות
מורשת יעקב ואורות ישראל

מאורות

עיונים בסידור התפילה ובפרשת השבוע

גיליון י"ד
תשע"ב

תפילת ישתבח

"הבוחר בשירי זמרה" – שירת האמונה

מקורה

ברכת ישתבח זו לא נזכרה בדברי חז"ל, אך כתבו ראשונים שחכמים תיקנו לאמרה, ובסידור תפילה כמנהג אשכנז כתוב¹ שברכה זו לא הוזכרה (בגמרא) יחד עם שאר הברכות הנאמרות בכל יום משום שהיו אומרים אותה רק בזמנים מיוחדים כלילי פסח או על הגשמים. הגאונים תיקנו לאמרה בכל יום לסיום פסוקי דזמרה. בכלבו מובא² ששלמה המלך תיקן ברכה זו, והוכיחו מראשי התיבות שבתחילת הברכה שמך לעד מלכנו האל. וכתוב³ שתיקנה ביום הראשון שעלה לישב על כיסא שן שבנה וציפהו בזהב, וכשבאו כל ישראל לשבחו אמר להם שבחו והודו לשמו של הקב"ה, ואז אמר ישתבח שמך. אך לדעת האבודרהם ייתכן שחכם אחר ששמו שלמה תיקן ברכה זו לכבוד שלמה המלך. בספר הכוונות של הרב חיים ויטאל מובא שאברהם אבינו תיקן את סוף הברכה והוכיח כן מראשי התיבות שבסוף הברכה: אל ההודאות בורא כל רבון כל הבוחר מלך. ובדעת זקנים מבעלי התוספות⁴ מובא שמשא רבנו תיקן ברכה זו.

טעמה

השולחן ערוך⁵ כתב שישתבח אינה פותחת בברוך לפי שהיא סמוכה לברוך שאמר, ששתייהן נתקנו על פסוקי דזמרה, זו לפנייהם וזו לאחריהם. כלומר ברכה זו היא ברכה אחרונה על פסוקי דזמרה כעין הברכה שמברכים לאחר אמירת ההלל.⁶ יש שכתב ששבח זה נתקן על שירת הים ועליו אנו אומרים שישתבח די שהוא בכוחו בקע הים, וסמכו דבריהם על הפסוק במכילתא⁷ "וחזק ה' את לב פרעה". מגיד הכתוב שכשהיו המצרים רודפים אחרי ישראל היו מנאצים, מחרפים ומגדפים, אבל ישראל מרוממים, משבחים ונותנים שיר ושבח וגדולה תהילה ותפארת למי שהמלחמה שלו.

באוצר הגאונים מופיע ששיאי ישראל תיקנו לומר י"ח שבחים בישתבח כנגד י"ח הברכות שתיקנו בתפילה.⁸ האבודרהם מנה ט"ו שבחים וכתבו שהם כנגד ט"ו שירי המעלות וט"ו המעלות שבהגדה של פסח. לעומת זאת, פרי עץ חיים והשל"ה מנו י"ג שבחים כנגד י"ג מידות.

מבנה הברכה

הברכה מורכבת משלושה חלקים:

א. התקווה שתמיד ישתבח שם ה' והוא "האל המלך הגדול והקדוש בשמים ובארץ". זהו תורף כל פסוקי דזמרה שיש בהם קבלת עול מלכות שמים;
ב. משפט הנמקה:⁹ מפני שכל מיני שבח אינם נאים ואינם ראויים באמת, אלא לך, מביאים במשפט הנימוק 15 שמות נרדפים ואלו הם: (1) שיר; (2) שבחה; (3) הלל; (4) זמרה; (5) עוז; (6) וממשלה; (7) נצח; (8) גדולה; (9) וגבורה; (10) תהילה; (11) ותפארת; (12) קדושה; (13) ומלכות; (14) ברכות; (15) והודאות.
ג. חתימת הברכה: גם לחתימת הברכה יש 15 מילים, ואלו הן: (1) אל; (2) מלך; (3) גדול; (4) בתשבחות; (5) אל; (6) ההודאות; (7) אדון; (8) הנפלאות; (9) הבוחר; (10) בשירי; (11) בזמרה; (12) מלך; (13) אל; (14) חי; (15) העולמים.

מילים אלו באות כנגד חמש עשרה מעלות שבמקדש שעולים מעזרת נשים לעזרת ישראל שעליהם עומדים הלוויים בשיר.¹⁰ (ואולי) לפי הסברה הזאת בבחירת המספר 15 הרי פסוקי דזמרה מהווים כעין תחליף לשיר הלוויים.¹¹

גם בברכה זו נמצאת "מעין פתיחה סמוך לחתימה". בפתיחה נאמר: "ישתבח שמך לעד, ובחתימתה נאמר: "מענה ועד עולם".

"הבוחר בשירי זמרה" מופיע בסידור עבודת הלב בפירוש תיקון תפילה.¹² ובאותיות דר"ע¹³ מובא "ומנן שלא ברא הקב"ה את העולם אלא בשביל שירה זמרה שנאמר הוד והדר לפניו עוז ותפארת במקדשו, הוד והדר – בשמים, עוז ותפארת – בארץ".

בספר "נתיב בינה" מופיעה הערתו של המחבר: יש עוד להעיר שאע"פ שלפנינו ברית חתימה של "פסוקי דזמרה" עיקר תוכנה הוא דווקא ההזמנה לתהילת ה' בעתיד "ישתבח שמך" בכל הדרכים והביטויים של שיר. לסיום, הרב א' מונק¹⁴ הצביע על כך שבניגוד לברכה (לפני פסוקי דזמרה) ב"ברוך שאמר" שבחתימתה מוזכר עניין המלכות – מלך מהולל בתשבחות, בברכת "ישתבח" מזכירים גם את מושג הקדושה. לפי דעתו מסתבר על פי גדולת ה' בנס של קריעת ים סוף וכך כאמור בשירת הים: "מי כמוכה נאדר בקדש נורא תהלות עושה פלא".¹⁵ יהי רצון שנזכה לקיום דברי הנביא מיכה: "ויכימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות".¹⁶

הרב עמיחי בן יעקב

מרצה ומדריך פדגוגי בלימודי היהדות

⁹ סידור "עבודת הלבבות", עמ' 50.

¹⁰ מסכת מידות, פרק ב, משנה ה.

¹¹ בסידור "עבודת הלבבות" מביאים בשם השל"ה עוד פירוש נאה למספר 15 המופיע פעמיים בברכה זו, שבו נאמר: וכנגד 15 תיבות שבברכת כוהנים שכשם שמברך אותנו בט"ו כך אנו משבחים אותו בט"ו.

¹² אגדות בראשית, פרק כט.

¹³ פרק א.

¹⁴ עולם התפילות.

¹⁵ שמות טו, יא.

¹⁶ מיכה ז, טו.

¹ סידור הגיון לב בשם האגודה ברכות דף קעז.

² סימן קכב.

³ סידור חכמי אשכנז וכן בגיליון על סידור הרוקח.

⁴ תחילת פרשת פקודי.

⁵ סימן נד, א.

⁶ משנה ברורה ס"ק א.

⁷ מכילתא, בשלח, פרשה א.

⁸ ברכות ד, ב.

"בכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאלו הוא יצא ממצרים"

התשובה לשאלה ששאלנו טמונה בהבנה מעמיקה שכל מה שעבר ביציאת מצרים עד הכניסה לארץ קורה לנו בגאולה הכללית שלנו כעם בדור הזה וכגאולה פרטית לכל אחד מאתנו כיחידים.

כתוב בספר ליקוטי הלכות (הלכות הקן, הלכה ד): אמרו רבותינו זכרונם לברכה [...] כי כל מה שעבר על ישראל ביציאת מצרים וקבלת התורה ואחר כך, וכל המלחמות לכבש ארץ ישראל, וכל מה שעבר עלינו אחר כך, הכל כאשר לכל עובר על כל האדם הרוצה לזכות לחיי עולם, שבהכרח שיעבר עליו כמה מיני מלחמות בלי שעור, ובכל עת שרוצה להתעורר ולהתחזק בעבודת השם, אזי מתגברים בכל פעם ביותר, בפרט בהתחלה, שזה בחינת תכבד העבודה וכו', הנאמר בהתחלת גאולת מצרים."

לפי הנאמר ניתן להסיק כי יש קשר בלתי מעורער בין סיפור הגאולה ממצרים לגאולה בדור שלנו. מציאות ארץ מצרים היא אותה התעלמות מדבר ה', שלא תמיד מאירה לנו כרגע. פרעה הוא משורש "הפרעה". הוא המפריע לבני ישראל להכיר בקב"ה ולצאת ממצרים. כמה רבים הם אותם מפריעים ("פרעונים") לדרכנו בעבודת ה'? כמה טרדות, דאגות ורצונות אינם מקרבות אותנו לקדושה? כל חיינו הם תהליך שבו אנו נתונים תחת מרותו של פרעה שמגמותו להסיט אותנו מהבחירה בחופש ומהשחרור.

בחיינו כיחידים וכעם אנו ממהרים לנוס למצבים שבהם נוח לנו בעת שעולה קושי או צרה. לעומת זאת אנו מחויבים לראות את עצמנו באותו מקום של יציאה ממצרים, משעבוד לגאולה. עלינו לזהות את הקשיים כמסרים ואותות מאת הקב"ה הקורא לנו להיזכר ולהקשיב למהות שלנו, להתעורר ולראות את השחרור ואת החופש הנמצא בהם. עלינו להאמין שיש בורא לעולם ושבהשגחה פרטית הוא מוביל אותנו לגאולה השלמה.

גיתית אהרונב

סטודנטית במסלול למחול ותנועה

ברוריה מכמן

מחנכים באמונה

"בראשית הייתה מחשבה"

ישיבת בני עקיבא בכפר הרא"ה¹

בשנת תרצ"ט (1939), שבועות אחדים לאחר פרוץ מלחמת העולם השנייה, הגיעו 13 תלמידים לכפר הרא"ה והניחו בכך את היסוד לישיבה. החברים היו מלווים בשליח ההנהלה הארצית של בני עקיבא, משה צבי נריה ז"ל, שלימים יעמוד בראש הישיבה ויהיה אחראי לתוכנה ולדרכה החינוכית. מטרתם במעשה זה הייתה להחזיר את השם "ישיבה" לרשות הרבים של ארץ ישראל הנבנית. הרב נריה נהג לומר: "אנו רוצים לגדל 'צבר בלי קוצים', להצמיח תלמיד ישיבה לבוש כבן הארץ, מדבר כבן הארץ, שותף למפעל הגדול של יישוב הארץ וביטחונה ועם זאת לומד תורה ברצינות מתוך יראת שמים ויראת חטא". ראש הישיבה מבחינת דרכה הלימודית של הישיבה היה אז הרב שאול ישראל ז"ל שהיה רב היישוב כפר הרא"ה, והוא שלימד את שיעור הגמרא המרכזי, ואחר כך את השיעור הגבוה. הרב נריה היה "הרוח החיה" באווירה המיוחדת של הישיבה.

ייחודה של הישיבה בראשיתה היה בעובדת היותה יצירה של תנועת נוער. סמכויות רחבות ניתנו לוועד התלמידים. הוועד היה אחראי על קביעת נוהלי הישיבה, קבלת תלמידים, מניעת סילוק תלמידים וכדומה. כל תלמיד הגיע לתקופת ניסיון, ורק לאחר שהוועד אישר את קבלתו הוא היה הופך לתלמיד ולאחר מכן גם לחבר ולבעל זכות בחירה לוועד. ראשי הישיבה שיתפו את חברי הוועד בהכרעותיהם ובלבטיהם. את הלימוד בישיבה ראו המייסדים כהכשרה לקראת חיי הקיבוץ.

ישיבת כפר הרא"ה היוותה את אבן הפינה לרשת הישיבות התיכוניות בישראל, על אף שלא נוסדה כישיבה תיכונית. בתחילת הדרך לא למדו בישיבה לימודי חול שנחשבו כמיותרים, שכן התלמידים היו מכוונים להצטרף לקיבוצים דתיים ולחיות שם על חקלאות ועל מלאכה. לכן חשוב היה לנצל את זמן שהייתם בישיבה ללימוד תורה. לימודי תיכון הונהגו בישיבה בהדרגה רק מאז קום המדינה, לאחר לחץ של הורים ובעידודו של הרב צוקרמן יבדל"א. הרב צוקרמן פעל להכנסת לימודי חול לישיבה, שכן לשיטתו, חובתו ההלכתית של האב ללמד את בנו אמנות חלה על לימוד לימודי החול. לדעתו של הרב נריה ישיבה חייבת להיות כולה על טהרת לימודי הקודש, אך כנאמן לדרכו, לראות "צבר" ישראלי גדל בתורה, הבין שיש מקום להכניס לימודי תיכון לישיבה, ורק כשיגיע התלמיד ל"ישיבה גבוהה" או לישיבת "הסדר" יקדיש את השנים ללימודי הקודש בלבד. ההחלטה על הכנסת לימודי החול התקבלה בהנהלה הארצית של ארגון בני עקיבא. בתחילת הדרך לא התקיימו לימודי החול בישיבה, אלא בבית הספר שבכפר. רק בשנת 1959 הפכה הישיבה לישיבה תיכונית לכל דבר, לאחר שכבר קדמה לה כישיבה תיכונית מדרשית נעם שבפרדס חנה.

בישיבה הושם דגש רב על אינטגרציה בחינוך והתקבלו בה תלמידים רבים מעיירות פיתוח ומשכונות מצוקה לצד ילדים מאזורים מבוססים. רבים מבוגרי הישיבה השתלבו בעשייה הציונית והפכו להיות מדענים, אישי ציבור ורבנים ידועים.

לעיון נוסף

- ברואר מרדכי, "שורשיה ההיסטוריים של הישיבה התיכונית", בתוך: בר-לב מרדכי (עורך), **במשוך היוכל**, תל אביב 1996
- שינובר צבי, **האור הגדול: 70 שנה לישיבות ולאולפנות בני עקיבא ת"ש-תש"ע**, מרכז ישיבות בני עקיבא תש"ע
- אתר ישיבת כפר הרא"ה: <http://www.haroe.org.il>

¹ בתודה לרב אברהם צוקרמן, לרב מאיר צוקרמן ולרב שמחה אריאל שהאירו את עיניי במה שלא ניתן היה ללמוד מהספרים.